

УДК 94/322 (47+57). "19"

ПЕТРОВ СТАНІСЛАВ,

здобувач кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету

ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ЦЕРКВИ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ ВЕКТОРІ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР В 1941-1948 рр.

У статті проведено аналіз впливу зовнішньополітичного аспекту на процес генезису "нової релігійної політики" Й. Сталіна, її інституціоналізації та причин, що призвели до охолодження в державно-церковних відносинах наприкінці 40-х років ХХ століття. Показані роль та місце, яке займали євангельські церкви в цьому процесі.

Ключові слова: нова релігійна політика; міжнародна політика; ленд-ліз; євангельські церкви; РПЦ; закордонна діяльність; Рада у справах релігійних культів; Рада у справах РПЦ; ВРЄХБ.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Формування "нової релігійної політики" Й. Сталіна розпочалося практично від початку Великої Вітчизняної війни. Саме війна стала каталізатором змін щодо релігії в Радянському Союзі. Головною метою радянського керівництва була консолідація суспільства як на окупованих територіях, так і на вільних від окупації, а також залучення якомога більше союзників у боротьбі з ворогом. Тому одним із головних напрямів релігійної політики був зовнішньополітичний вектор. СРСР намагався показати західним партнерам, що він готовий іти на суттєві поступки в зовнішній та внутрішній політиці для перемоги над ворогом. Натомість у своїй міжнародній діяльності радянське керівництво мало цинічно-утилітарне ставлення до релігійних організацій та розглядало їх як тимчасових супутників. Вимушені поступки з боку радянської влади щодо релігійних громад компенсувалися посиленням антирелігійної діяльності всередині країни. Такий підхід вималював принцип, за яким діяли всі наступні керівники держави: усередині країни боремось із релігією, а зовні використовуємо її. Таким чином, основні засади зовнішньополітичного вектора в релігійній політиці СРСР сформувалися саме в цей період та не зазнали значних змін упродовж багатьох наступних років.

Деякі аспекти цієї теми вивчались у працях різних науковців, серед яких слід зазначити, у першу чергу, дослідження Т. А. Чумаченко [1-4]. Цікавою є стаття І. І. Маслової "Русская православная церковь и КГБ", у якій вона аналізує деякі зарубіжні аспекти релігійної політики СРСР. Однак ці та інші статті обмежуються, по-перше, православною церквою і не торкаються у своїх дослідженнях євангельських церков, а по-друге, є досить фрагментарними, бо увага в них головним чином приділяється періоду формування релігійної політики СРСР та впливу на це міжнародних відносин. Отже, проблема потребує подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження ролі й місця євангельських церков у зовнішньополітичному векторі релігійної політики СРСР протягом 1941-1948 років.

Виклад основного матеріалу. При написанні статті використовувались архівні матеріали Державного архіву Російської Федерації, деякі документи вперше залучаються до наукового обігу.

Улітку 1941 року, після початку війни, СРСР потребував негайної зовнішньої військово-економічної допомоги. І така можливість була. Ще 11 березня 1941 року Конгрес США затвердив Закон про ленд-ліз, який доз-

воляв використання державного бюджету США для допомоги державам, опір яких німецькій агресії мав життєво важливе значення для оборони США [5, с. 99, 169]. Едвард Р. Стеттініус - людина, яка очолювала Office of lend-lease administration (OLLA) та відповідала за організацію ленд-лізу, указує на те, що США від самого початку вторгнення Німеччини до СРСР були готові надати всю можливу допомогу Червоній Армії, але ні громадська думка, ні уряд США не були готовими оголосити оборону СРСР життєво важливою для безпеки США та мало чого могли запропонувати радянському керівництву відразу [6]. Причин цього було декілька, і одна з них - це проблема суспільних цінностей. М. Б. Барятинський, дослідник, що вивчав проблеми постачання танків по ленд-лізу, зауважує, що "проблеми демократії, не зовсім зрозумілі радянському керівництву, згодом неодноразово спричиняли досить складні ситуації між СРСР та союзниками" [7, с. 18]. Цю думку підтверджує і Роберт Шервуд, відомий журналіст, а тоді спічрайтер, згадуючи, що навіть ті конгресмени, які "з небажанням визнавали необхідність допомоги Великій Британії, жахалися від думки, що американських платників податків можуть змусити оплачувати поставки для Червоної Армії" [8, с. 48].

24 червня 1941 року президент Франклін Рузвельт заявив, що США готові надати СРСР усю можливу допомогу, але для США принципи та доктрини комунізму є нестерпними й чужими. Ця позиція розкривала дуалістичність підходу американців - вони були зацікавлені в підтримці Москви, але суспільству треба було представити серйозне обґрунтування допомоги ідеологічному супернику. Це означало, що СРСР мав зробити деякі кроки в цьому напрямку. Ще 6 січня 1941 року президент Ф. Рузвельт у своєму щорічному посланні сформулював "чотири свободи", які стали для США головними умовами для майбутньої військової співпраці: свобода слова та самовираження, свобода кожного сповідувати свою віру в Бога своїм шляхом, повсюди в усьому світі, свобода від нужди, свобода від страху.

13 липня 1941 року Російсько-Американський Комітет за підписами архієпископа Віталія (Максименка), Бориса Сергієвського та Бориса Бразоля звернувся до Президента США Ф. Рузвельта з посланням, у якому зазначалося, що "в цьому історичному конфлікті російський народ стоїть перед трагічною дилемою: або використати напад Німеччини на Сталіна для свого звільнення від радянського ярма, або, підкорившись Сталіну назавжди, відмовитись від надії скинути з себе

кайдани комуністичного рабства. Якщо російський народ обере другу частину означеної дилеми, Європа неминуче зробиться комуністичною й Америка також стане жертвою Комінтерну" [9]. У посланні також зазначалось, що попри те, що Комітет виступає проти спроб Німеччини захопити російські території, прагнення деяких чинів Адміністрації президента надати допомогу СРСР є фатальною помилкою, бо має адресата не Росію чи росіян, а червону диктатуру в особі Сталіна. А однією з головних перешкод допомоги Советам, на думку Комітету, є те що, "серед незліченних злочинів проти цивілізації, скоєних комуністичними гнобителями, що засіли в Кремлі, чи не найбільш мерзенним є їх бунт проти релігії, їх варварське поводження зі священнослужителями, їх систематичне й безжалісне витравлювання найменшої ознаки релігійної думки. Фактично, - зазначали вони, - за час свого існування червона влада зруйнувала або закрила до 50 000 православних храмів і фізично винищила кілька десятків тисяч священників" [9]. Ця заява релігійної еміграції, безумовно, негативно вплинула на громадську думку в Сполучених Штатах, тому стає зрозумілим, чому Сталін так високо оцінив заяву патріаршого місцезблудителя РПЦ митрополита Сергія, яку той зробив у перші дні війни, закликавши віруючих пожертвувати всім заради захисту Вітчизни. Як бачимо, релігійне питання стає одним із головних як в обґрунтуванні необхідності зовнішньої допомоги, так і в налаштуванні громадян на захист Вітчизни.

14 серпня 1941 року президентом США Ф. Рузвельтом та прем'єр-міністром Великої Британії В. Черчиллем була підписана Атлантична Хартія, що включала деякі тези послання "чотирьох свобод". 24 вересня до Хартії приєднався СРСР. Але Хартія не давала відповіді громадськості щодо ставлення СРСР до релігії, бо оминала релігійне питання. Із цієї метою було ухвалено рішення про доопрацювання Хартії та прийняття нового документа - Декларації об'єднаних націй. Цей документ був ширший за змістом та утверджував, між іншим, право свободи віросповідання. Практично до грудня 1941 року велися перемовини західних дипломатів з радянським керівництвом через М. М. Литвинова. Залишившись на дипломатичній службі після своєї відставки з посади наркома закордонних справ, він заперечував [10, с. 409] проти згадки "релігійної свободи" в тексті Декларації об'єднаних націй. Проте Й. Сталін вважав, що грудень 1941 року не є найкращим часом для дискусій. Таким чином, перемовини закінчилися підписанням 1 січня 1942 року Декларації об'єднаних націй, яка стала початком формування нової системи міжнародних відносин та відкрила шляхи для повноцінного співробітництва союзників у військовій сфері. Підписання цієї угоди дозволило СРСР за роки війни отримати зовнішні поставки обсягом 11 млрд 260 млн 344 тис. доларів, у тому числі 9,8 млрд доларів із США, що становить приблизно 20 % американських витрат по ленд-лізу [5, с. 170].

Отже, зміна релігійної політики в СРСР насамперед була зумовлена зовнішньополітичним чинником: домовленостями з партнерами по антигітлерівській коаліції, а тому є зрозумілим, що "співпраця" з релігійними організаціями отримує зовнішньополітичний вектор: радянський уряд активно використовує організації вірян для досягнення своїх зовнішньополітичних планів. Головним завданням було створення глибокого переконання в західних партнерах у тому, що СРСР виконує умови для отримання військової допомоги, забезпечивши всередині країни релігійну свободу.

На початку 1942 року, практично одразу після підписання Декларації об'єднаних націй, було віддано наказ

щодо повернення з місць позбавлення волі релігійних лідерів, серед яких були й очільники евангельського руху. У лютому достроково були звільнені з місць позбавлення волі Жидков, Карев та деякі інші служителі. На початку весни 1942 року створюється Тимчасова рада евангельських християн і баптистів, інформаційна діяльність якої має три напрями: міжнародний, окуповані території та вільні від окупації території СРСР.

Наприкінці травня 1942 року Рада опублікувала "Звернення до всіх християн світу", де закликала тісніше згуртуватись для боротьби з фашизмом. Зрозуміло, що за тих умов подібна самодіяльність релігійних лідерів була неможливою априорі, а тим більше вільне розповсюдження звернення у світі. Зрозумілим є й адресат звернення, це баптистські та евангельські деномінації США, які мали чималий вплив на американський уряд.

У своїй доповіді на З'їзді евангельських християн 1944 р. Михайло Орлов відкрито заявив, що його союз писав листи до членів церкви, що залишилися на окупованій території, із закликами не йти ні на яку співпрацю з ворогом і всіляко підтримувати рідну державу в боротьбі із загарбниками.

Після об'єднання баптистів із евангельськими християнами в травні 1942 р. вони випускали спільні звернення з указівкою дат загальної молитви за перемогу над ворогом (такі молебні відбулися 14 червня 1942 р., 7 лютого 1943 р. і 6 лютого 1944 р.).

Новий Союз зібрав близько 100 тис. карбованців на купівлю санітарного літака, а пізніше для розорених війною територій була зібрана допомога в розмірі 400 тис. карбованців. [11]. Але міжнародний напрямок діяльності Тимчасової ради був головним.

Від другої половини 1943 року починається процес інституціоналізації нової релігійної політики. Сталін напередодні відкриття Другого фронту намагався показати союзникам те, що він продовжує виконувати домовленості. 14 вересня 1943 року було створено Раду у справах Руської православної церкви, а 19 травня 1944 року Постановою Ради народних комісарів № 572 було утворено Раду в справах релігійних культів (РСРК) [12]. Створюються постійні керівні органи релігійних об'єднань.

Саме після цього до СРСР почали приїжджати західні журналісти, яких найбільше цікавило питання релігійних свобод у СРСР. Але радянське керівництво не дозволяло їм отримувати інформацію про ситуацію з релігією в країні безпосередньо від віруючих людей, ця функція була покладена на новостворені ради СРПЦ та СРК. Журналісти могли спілкуватися тільки з головними адміністраторами нової релігійної політики. Можливість отримання інформації від такого високого чиновника приховувала від журналістів лукавство радянських керівників, які могли подавати події під тим кутом, який їм був найбільш вигідним для створення необхідної загальної думки. Цікавою в цих зустрічах є легенда щодо демократичних процесів в СРСР, яка нав'язувалась радянською владою західній суспільній думці. Гарним прикладом цього є приїзд до СРСР журналіста газети "ТАЙМ" Лотербаха в березні 1944 року. Завдяки "щасливому випадку" йому вдалося зустрітись з головою РСРК І. В. Полянським, який справив на нього гарне враження: "...голова РСРК, Полянський, 45 років, людина кремезної статури, з товстими губами, в окулярах. Він педагог, одружений, народився поблизу Москви. При царському режимі він відвідував церкву, оскільки цікавився питаннями релігії. Брав активну участь у громадянській війні, як політпрацівник Червоної Армії, але пізніше отримав вищу педагогічну освіту. Потім Полянський керував просвітницькою роботою

серед робітників, очолював школи, інститути в Сибіру, на Уралі й інших районах Радянського Союзу. Він палить цигарки "Таран" (нова марка цигарок), носить на руці великий золотий годинник "Ingersoll Yankee" [13].

Пізніше, 21 вересня 1944 року, у розмові з канадським журналістом Раймондом Дейвісом, Полянський повідомив про себе: "Вища педагогічна освіта, до роботи в Раді перебував на посаді директора робітфаку, директора Педагогічного інституту і т.п." [14]. На питання про те, чи має він спеціальну підготовку для роботи, пов'язаної з релігійними культурами і чим пояснюється його призначення на роботу, відповів: "Ніякої спеціальної підготовки я не маю, але, будучи на педагогічній роботі, цікавився теоретичними питаннями релігії, це, мабуть, і послужило основою до мого призначення" [Там само].

Проте в його партійній справі ми знаходимо дещо інші життєві факти [15]: Іван Васильович Полянський народився в 1878 році в місті Калуга. З 1919 до 1921 року був червоним партизаном, а потім червоноармійцем. З 1921 року працював в Уфимському губчека начальником відділення, а потім начальником секретаріату оперчастини. Тут він познайомився з Тучковим, який запросив його в 1926 році працювати до Москви, у 6 відділ ОДПУ. Полянський, як і Тучков, спеціалізувався на знищенні церковнослужителів. Він вів разом із Тучковим справу митрополита Петра, заарештованого на півночі Тобольська, порекомендувавши присудити йому п'ять років в'язниці. Так само Полянський вів справи священнослужителів у сорокових роках. У 1944 році став начальником відділу 2-го управління НКДБ.

Таким чином, ми бачимо, що Сталін, залишивши церкву, як і раніше, під контролем держбезпеки, для всього зовнішнього світу підносив це так, як це хотіли чути західні демократи: РСРК очолює не чекіст, а педагог із великим стажем роботи не на Луб'янці, а у сфері вищої та професійної освіти. Пізніше ці ілюзії були розвіяні, а в 60-і роки багато західних діячів заговорили про те, що Ради по суті є підрозділами відділу КДБ, які займалися справами "церковників і сектантів". Зокрема, цієї точки зору дотримувався Богдан Боцюрків (Bohdan Bocinrkiv), відомий канадський учений історик і політолог [16].

27 жовтня 1944 року Тимчасова рада євангельських християн і баптистів припинила своє існування, офіційно було створено Всесоюзну раду євангельських християн і баптистів - ВРЄХІБ (пізніше ВРЄХБ). Це був наступний крок у процесі інституціоналізації нової релігійної політики, яка остаточно завершилася 1947 року, коли була відновлена діяльність Всесоюзної ради адвентистів сьомого дня (ВРАСД), що об'єднувала 300 громад і 13300 членів [17].

Ще до офіційного перетворення Тимчасової ради на постійно діючу ВРЄХБ радянське керівництво починає активно діяти через євангельські церкви за кордоном. У листі до В. Молотова від 24 червня 1944 року І. Полянський писав, що "об'єднана рада встановила зв'язок з керівниками організацій євангельських християн і баптистів у США й Англії, що відіграють там, особливо баптисти в США, провідну роль у суспільно-політичному житті" [18]. Це фактично означає, що держава забезпечила Тимчасову раду всіма необхідними міжнародними каналами зв'язку, які були в її розпорядженні за умов бойових дій на теренах Європи, поставивши перед нею завдання налагодити контакти із західними євангельськими церквами, особливо з тими, хто міг впливати на суспільно-політичні процеси. Безумовно, вирішення цього завдання потребувало часу і, вірогідно, ця робота велася практично від самого початку створення Тимчасової ради.

Таким чином, зрозумілою є мета, яку влада ставила перед керівниками євангельських церков: через Тимчасову раду, а пізніше ВРЄХБ радянське керівництво намагалось встановити свій вплив на суб'єктів суспільно-політичного життя в провідних капіталістичних країнах світу з метою просування та ухвалення важливих для СРСР рішень.

Ця робота продовжилася й після закінчення Другої світової війни. Управляючий справами РМ СРСР Я. Чадаєв 7 червня 1948 року під грифом "Цілком таємно" відправив до Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР Директивні вказівки за № 7/160с щодо його роботи на 1947-1948 роки. У пунктах 6 і 7 вказувалося: "Систематично вивчати релігійний рух за кордоном. Не перешкоджати розширенню та зміцненню міжнародних зв'язків ..., використовуючи їх як у цілях пропаганди існуючої в СРСР свободи релігії, так і для здійснення поставлених перед ними завдань" [19].

Ще в 1946 році у своїй Доповідній записці [20] на ім'я Сталіна голова Ради у справах релігійних культів І. В. Полянський окреслив головні завдання та цілі своєї роботи за кордоном:

1) посилення зв'язку ВРЄХБ із закордонними руськими євангельсько-баптистськими організаціями з поступовим включенням їх у юрисдикцію ВРЄХБ. А це Всеамериканський союз євангельських християн, Всеканадський союз ЄХБ, Русько-слов'янський союз баптистів США, Русько-слов'янський союз баптистів Канади, Союз слов'янських баптистів у Бразилії, Руське євангельське товариство в США, Руське місіонерське товариство в США;

2) встановлення більш тісних контактів ВРЄХБ з євангельсько-баптистськими організаціями слов'янських держав. Це - Польська церква ЄХБ, Болгарський союз ЄХБ, Югославський союз ЄХБ;

3) подальше зміцнення зв'язків зі світовими іноземними баптистськими організаціями, у тому числі з виконкомом Всесвітнього союзу баптистів, що об'єднує 13 млн вірян. Це - Північна конвенція баптистів США, Південна конвенція баптистів США, Союз баптистів Великої Британії та Ірландії, Союз баптистів Нової Зеландії, Американське баптистське місіонерське товариство, Американське біблейське товариство, Європейська євангельська місія, Союз церков Христа США, Шведський союз баптистів.

Отже, можна побачити широку географічну перспективу, окреслену радянським керівництвом для використання саме євангельських церков: США, Великобританія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, Швеція, Бразилія, Польща, Болгарія, Югославія.

"Основна мета поїздки делегації ВРЄХБ на Всесвітній конгрес, - писав Полянський Сталіну, - досягти обрання голови ВРЄХБ віце-президентом виконкому Всесвітнього союзу баптистів (ВСБ) й уведення посади постійного представника ВРЄХБ при виконкомі ВСБ із місцем перебування в Лондоні. Перелічені вище заходи зможуть зміцнити у світовому євангельсько-баптистському русі питому вагу ВРЄХБ, що надасть останній змогу свою закордонну роботу побудувати так, щоб вона служила інтересам нашої держави" [20].

Цікавим видається факт того, як ВРЄХБ була підключена до питання про повернення в СРСР вивезених під час війни радянських громадян. У 1948 році дві латишки, повернувшись із Британської окупаційної зони, повідомили про те, що канадський баптистський пастор Тейбе вів переговори з англійською окупаційною владою відносно адопції (усиновлення) баптистами Канади 500 латвійських дітей. Ця інформація була негативно сприйнята радянським керівництвом. У зв'яз-

ку із цим повідомленням керівництво баптистів Латвії з відома Всесоюзної ради євангельських християн баптистів передало статтю в Радінформбюро для публікації її в Канаді, де виражало своє ставлення до питання всиновлення баптистами Канади дітей, вивезених із Латвійської РСР гітлерівськими загарбниками в 1944 році й незаконно утримуваних англійською окупаційною владою в Німеччині досі [21]. Отже, євангельські церкви активно використовувались владою для вирішення різноманітних зовнішньополітичних питань.

Але, безумовно, головну роль у закордонній політиці СРСР в середині 1940-х, відіграла Руська православна церква. Одним із головних напрямів для РПЦ була побудова контактів із релігійно-клерикальними рухами Східної Європи для активізації антифашистської боротьби. Протягом війни РПЦ неодноразово зверталась до керівництва та віруючих східних церков. Після перемоги під Сталінградом Сталін, розмірковуючи над перерозподілом світу, головну роль відводив саме РПЦ. Ідея побудови "Московського Ватикану" задля об'єднання всього православного світу та залучення закордонної пастви РПЦ для поширення впливу на державну політику країн світу стала лейтмотивом співпраці держави та РПЦ [22, с. 14]. Треба відмітити значні успіхи, яких влада досягла в співпраці з РПЦ у 1945-1948 роки: приєднання 20 архієреїв та 285 приходів РПЦЗ (закордонної), переорієнтування Болгарської, Румунської, Сербської, Албанської, Польської та Чехословацької церкви на РПЦ, підготовка до приєднання до православ'я Сиро-Халдейської, Вірмено-Григоріанської, Коптської церков, активні контакти вибудовувались з Єрусалимською, Антіохійською, Олександрійською, Константинопольською, Кіпрською, Грецькою церквами, підпорядкування на теренах СРСР греко-католицької церкви Московському патріархату. Була проведена колосальна робота щодо підготовки проведення в Москві Вселенського Собору, до якого хотіли долучити всі автокефальні церкви. На Соборі мало вирішитись питання присвоєння Московській патріархії титулу вселенської. Цей духовний центр повинен був стати головним форпостом боротьби з Ватиканом. Для цього до нового релігійного центру в майбутньому влада хотіла долучити лютеран, баптистів, методистів, старокатоликів, англікан та деяких католиків (у Польщі, Югославії, Бразилії та США). Однак ці плани так і не були втілені в життя, Сталіну не вдалося встановити в Східному Середземномор'ї зону радянського впливу.

1 листопада 1948 року, після смерті Константинопольського Патріарха, лояльного до Сталіна, його місце займає Нью-Йоркський архієпископ Афінагор, який уже на початку 1949 року закликав християн і мусульман до боротьби з комунізмом. У цей час Ватикан проводить дуже вдалу кампанію з дискредитації Московської патріархії. Завдяки його активній діяльності на політичній арені Західної Європи в 1947 році комуністи програють вибори в Італії та Франції. На Асамблеї єкуменічного руху, яка проходили в серпні-вересні 1948 року було проголошено створення Всесвітньої ради церков (ВРЦ), до складу якої приєдналися деякі православні автокефальні церкви. Руйнування планів радянського керівництва, на втілення яких були витрачені значні ресурси, боляче вдарило по зовнішньополітичних амбіціях СРСР.

Отже, одним із головних чинників, який посприяв охолодженню релігійної політики в СРСР, стало розчарування радянського керівництва ефективністю використання РПЦ за кордоном. [23] Потенціал використання євангельських церков у закордонній діяльності радянські керівники на той час ще не усвідомили. Але

саме після цієї кризи роль ВРЦХБ у закордонній діяльності поступово починає зростати. Специфіка євангельських церков полягала в тім, що вони являють собою не національні, а міжнаціональні, міжнародні релігійні конфесії - цим вони вигідно відрізнялись від традиційно більших, але національно прив'язаних церковних об'єднань, тієї ж РПЦ. Євангельські церкви розповсюджені практично в усьому світі, а в деяких найбільш потужних країнах світу вони відіграють дуже серйозну роль у суспільно-політичному житті. Наприклад, якою б впливовою не була РПЦ на теренах СРСР, у США її вага мізерно мала в порівнянні з баптистськими конвенціями.

Висновки

Таким чином, зміни в релігійній політиці СРСР не були наслідком доброї волі або змінами в ідеологічній платформі. Причиною, яка змусила радянське керівництво змінити своє ставлення до релігії, були зовнішньо- та внутрішньополітичні проблеми, з якими зіткнувся СРСР після вторгнення німецьких збройних сил 22 червня 1941 року. Розглянувши передумови формування та розвиток нової релігійної політики в 1941-1948 роках, ми з'ясували, що саме зовнішньополітичний вектор був головним чинником цієї політики. Майбутні союзники Радянського Союзу по антигітлерівській коаліції розуміли потребу військової допомоги для СРСР, але вони, як представники демократичних держав, потребували аргументів для суспільної думки своїх країн. Платники податків хотіли знати, чому вони зі своєї кишені мали оплачувати потреби червоного режиму Сталіна. Саме обіцянки змін у релігійній політиці стали цим аргументом. Підписанням Декларації об'єднаних націй радянське керівництво взяло на себе відповідальність перед західним суспільством за відновлення нормального ритму релігійного життя в СРСР. Після закінчення війни керівники СРСР, по-новому оцінивши можливості релігійних організацій, почали вибудовувати свої міжнародні конструкції, у яких головну роль відводили РПЦ. Євангельські церкви також активно залучались до зовнішньополітичних планів, але на той час влада ще не змогла усвідомити потенціал їхніх можливостей. До 1948 року деякі об'єктивні обставини та прорахунки не дозволили радянським керівникам втілити в життя свої плани в міжнародній політиці, які насамперед стосувалися побудови "Московського Ватикану". У результаті цього радянське керівництво розчарувалося у використанні за кордоном РПЦ, що призвело до охолодження релігійної політики по відношенню до всіх релігійних конфесій, починаючи з 1948 року й до приходу до влади нового політичного керівництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чумаченко Т. А. Совет по делам РПЦ и московская патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг. Московская патриархия в движении сторонников мира: 1949-1953 гг. / Т. А. Чумаченко // Известия Челябинского научного центра УрО РАН. - 2007. - № 1. - С. 152-156.
2. Чумаченко Т. А. Русская Православная церковь в международном движении сторонников мира: интересы церкви и власти (1949-1953) / Т. А. Чумаченко // Вестник Челябинского государственного университета. - 2008. - № 5. - С. 93-95.
3. Чумаченко Т. А. В русле внешней политики советского государства: московская патриархия на международной арене в 1943-1948 гг. / Т. А. Чумаченко // Вестник Российского университета дружбы народов. - 2007. - № 1(7). - С. 89-99. - (Серия: История России).
4. Чумаченко Т. А. Совет по делам РПЦ и московская

патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг. / Т. А. Чумаченко // Государство, религия, Церковь в России и за рубежом. - 2010. - № 4. - С. 107-123.

5. Шефов Н. А. Вторая мировая. 1939-1945. История великой войны / Н. А. Шефов. - М.: Вече, 2010. - 408 с.

6. Стеттиниус Э. Ленд-лиз - оружие победы [Электронный ресурс] / Э. Стеттиниус; [пер. с англ. С. Луговского]. - М.: Вече, 2000. - 400 с. - Режим доступа: <http://militera.lib.ru/memo/usa/stettinius/03.html>.

7. Барятинский М. Б. Танки ленд-лиза в бою / М. Б. Барятинский. - М.: Яуза: Эксмо, 2009. - С. 18.

8. Бутенина Н. В. Ленд-лиз: сделка века / Н. В. Бутенина. - М.: ГУ ВШЭ, 2004. - 312 с.

9. Обращение к американскому президенту Рузвельту // Православная Русь. - 1954. - № 16. - С. 10-11 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.eshatologia.org/837-obrashenie-k-ruzveltu-1941.html>.

10. Богатуров А. Д. Системная история международных отношений: в 4-х тт. События и документы 1918-2000 / А. Д. Богатуров. - М.: Московский рабочий, 2000. - Том 1. События 1918-1945. - 516 с.

11. Новогоднее послание Всесоюзного Совета евангельских христиан и баптистов ко всем общинам евангельских христиан и баптистов // Братский вестник. - 1945. - № 1. - С. 15-18.

12. Державний Архів Російської Федерації (далі - ДАРФ), ф. 6991, оп. 4, спр. 1, арк. 1.

13. ДАРФ, ф. 6991, оп. 3, спр. 8, арк. 5.

14. ДАРФ, ф. 6991, оп. 3, спр. 8, арк. 11.

15. Иеромонах Дамаскин (Орловский). Мученики, исповедники и подвижники благочестия Русской Православной Церкви XX столетия. Жизнеописания и материалы к ним / Иеромонах Дамаскин (Орловский). - Тверь: Булат, 1996. - Книга 2. - С. 204-240.

16. Заватски В. Евангелическое движение в СССР после Второй мировой войны / Вальтер Заватски. - М.: ИЦ-Гарант, 1995. - С. 65.

17. Через многие беды и трудности к восстановлению развалин [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.mediapager.ru/historyrus2.html>.

18. ДАРФ, ф. 6991, оп. 3, спр. 1, арк. 12.

19. ДАРФ, ф. 6991, оп. 3, спр. 54, арк. 118.

20. ДАРФ, ф. 6991, оп. 3, спр. 34, арк. 125-129.

21. ДАРФ, ф. 6991, оп. 3, спр. 54, арк. 55.

22. Шкаровский М. Сталинская религиозная политика и Русская Православная Церковь в 1943-1953 годах / М. Шкаровский // Acta Slavica Iaponica. Sapporo. - 2009. - Vol. 27. - Pp. 1-27.

23. Чумаченко Т. А. Совет по делам РПЦ и московская патриархия в решении внешнеполитических задач хрущевского руководства: 1953-1958 гг. Московская патриархия в движении сторонников мира: 1949-1953 гг. / Т. А. Чумаченко // Известия Челябинского научного центра УрО РАН. - 2007. - № 1. - С. 152.

Петров Станислав,

соискатель кафедры всемирной истории Донецкого национального университета

ЕВАНГЕЛЬСКИЕ ЦЕРКВИ ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОМ ВЕКТОРЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ПОЛИТИКИ СССР В 1941-1948 ГГ.

В статье проведен анализ влияния внешнеполитического аспекта на процесс генезиса "новой религиозной политики" И. Сталина, ее институализации и причин, которые привели к охлаждению в государственно-церковных отношениях в конце 40-х годов XX века. Показана роль и место, которое занимали Евангельские церкви в этом процессе.

Ключевые слова: новая религиозная политика; ленд-лиз; международная политика; Евангельские церкви; РПЦ; зарубежная деятельность; Совет по делам религиозных культов; Совет по делам РПЦ; ВСЕХБ.

Petrov Stanislav,

Researcher of the Department of World History, Donetsk National University

EVANGELICAL CHURCHES OF THE FOREIGN POLICY VECTOR OF THE NEW RELIGIOUS POLICY OF THE USSR DURING 1941-1948

The article examines the problems of development and crisis of the foreign policy vector of the new religious policy of the USSR during 1941-1948. The Second World War brought significant changes in the plans of the Soviet leadership forced them to reconsider their attitude to religious associations. Problems at the fronts, at the occupied territories and the negotiations with the Allies largely depended from the religious question. The Soviet leadership and religious organizations came out of the Second World War with a positive balance: Soviet state was able to resolve all the issues related to the successful ending of the war, and religious organizations have gone from legalization to institutionalization. At the postwar years, foreign policy vector religious policy was in many ways associated with the activities of the Russian Orthodox Church. The Soviet government was not yet able to assess the potential of the Evangelical churches in their activities abroad. Disappointment in the possibilities of using the ROC abroad, led to a cooling of the entire religious policy in the USSR since 1948, until the arrival of the new political leadership.

Keywords: new religious policy; lend-lease; international policy; Evangelical Churches; Russian Orthodox Church; foreign activity; the Council for the Affairs of Religious Cults; the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church; The All-Union Council of Evangelical Christian-Baptists.

REFERENCES

1. Chumachenko T. (2007), Council for the Affairs of the ROC and the Moscow Patriarchate in solving foreign policy tasks of the Khrushchev's leadership: 1953-1958 Moscow Patriarchate in the peace movement: 1949-1953, *News of the Chelyabinsk Scientific Center of UB RAS*, 1, pp. 152-156 (rus).

2. Chumachenko T. (2008), The Orthodox Church in the international peace movement: the interests of the church and the government (1949-1953), *Herald of the Chelyabinsk State University*, 5, pp. 93-95 (rus).
3. Chumachenko T. (2007), In the context of the foreign policy of the Soviet state: the Moscow Patriarchate in the international arena in the 1943-1948, *Bulletin of the Russian Peoples' Friendship University. Series: History of Russia*, 1 (July), pp. 89-99 (rus).
4. Chumachenko T. (2010), Council for the Affairs of the ROC and the Moscow Patriarchate in solving foreign policy tasks of the Khrushchev's leadership: 1953-1958, *State religion, the Church in Russia and abroad*, 4, pp. 107-123 (rus).
5. Shefov N. (2010), World War II. 1939-1945. History of the Great War, Moscow, 408 p. (rus).
6. Stettinius E. (2000), Lend Lease – weapon of victory, Moscow, available at: <http://militera.lib.ru/memo/usa/stettinius/03.html> (rus).
7. Bariatinskiy M. (2009), Lend-Lease tanks in battle, Moscow, 288 p. (rus).
8. Butenina H. (2004), Lend-Lease: deal of the century, Moscow, 312 p. (rus).
9. Appeal to the American President Roosevelt (1954), *Pravoslavnyaya Rus [Orthodox Russia]*, 16, pp. 10-11, available at: <http://www.eshatologia.org/837-obrashenie-k-ruzveltu-1941.html> (rus).
10. Bogaturov A. (2000), System history of international relations in four volumes. Events and documents 1918-2000. Volume 1. Events 1918-1945, Moscow, 516 p. (rus).
11. New Year message from the All-Union Council of Evangelical Christians and Baptists to all communities of the Evangelical Christians and Baptists (1945), *Bratsky Vestnik*, 1 (January), pp.15-18 (rus).
12. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 4, sprava 1, p. 1.
13. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 8, p. 5.
14. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 8, p. 11.
15. Hieromonk Damascene (Orlovskiy) (1996), Martyrs, confessors and ascetics of piety of the Russian Orthodox Church of the twentieth century. Biographies and materials to them, Tver, Book 2, pp. 204-240 (rus).
16. Savatsky W. (1995), Soviet Evangelicals since World War II, Moscow, 559 p. (rus).
17. Through many troubles and difficulties to restore the ruins, available at: <http://www.mediapager.ru/historyrus2.html> (rus).
18. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 1, p. 12.
19. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 54, p. 118.
20. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 34, pp. 125-129.
21. State Archive of Russian Federation, fond 6991, opys 3, sprava 54, p. 55.
22. Shkarovskiy M. (2009), Stalin's religious policy and the Russian Orthodox Church in the 1943-1953, *Acta Slavica Iaponica. Sapporo*, 27, pp. 1-27 (rus).
23. Chumachenko T. (2007), Council for the Affairs of the ROC and the Moscow Patriarchate in solving foreign policy tasks of the Khrushchev's leadership: 1953-1958 Moscow Patriarchate in the peace movement: 1949-1953, *News of the Chelyabinsk Scientific Center of UB RAS*, 1, pp. 152-156 (rus).

© Петров Станіслав

Надійшла до редакції 24.12.2013

УДК 94 (477)

ШУСТАКІВАН,

аспірант кафедри історії України

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

СТАНОВИЩЕ ВІРУЮЧИХ ЗА ЧАСІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР В 1950-1960 рр.

У статті охарактеризовано основні аспекти становища віруючих західних областей УРСР у 1950-60 рр. в умовах функціонування радянської влади в контексті дослідження історії повсякденності регіону. Досліджено методи та засоби, які місцеві чиновники використовували в боротьбі з віруючими. Проаналізовано факти спротиву віруючих та духовенства антирелігійній політиці влади.

Ключові слова: релігія; церква; священник; радянська влада; віруючий.

Постановка проблеми і стан її вивчення. Релігійне почуття та переживання людей належать до приватної, навіть інтимної частини життя, яка є вагомим складником повсякденного життя. Після Другої світової війни на території західних областей УРСР - епіцентру релігійного життя країни - релігійність населення була високою. Така ситуація не вписувалась в ідеологію Комуністичної партії, яка будувала новий соціалістичний лад на основі матеріалістичної теорії. Радянська ідеоло-

гія, яка проникала в усі сфери життя, передбачала викорінення релігії та побудову суспільства на засадах комунізму.

Проблеми, пов'язані з виявом релігійності в період тоталітаризму, ще недостатньо досліджені науковцями. У радянський час не було умов для їх об'єктивного дослідження. Питання релігії розглядали в контексті боротьби з так званими "релігійними пережитками", що спостерігаємо в монографії В. Ю. Келембетової "По-